

ЩОДО СТРУКТУРИ ПРОГРАМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГІЇ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

Дерев'янюк Богдан Володимирович,

канд. юрид. наук, завідувач кафедри господарського та екологічного права

Донецького юридичного інституту ЛДУВС

Через обмеженість і вичерпність природних ресурсів вартість більшості товарів та послуг постійно дорожчає. Це стосується не тільки України, а й усіх країн світу. За різними розрахунками світових запасів вугілля, нафти та газу залишилося усього на кілька десятиліть. А світова економіка та економіка кожної країни світу не може скорочувати обсяги використання корисних копалин, людських та інших ресурсів. Тому необхідно вже зараз переходити на інші джерела енергії та вишукувати інші ресурси.

Проблеми, пов'язані з необхідністю винаходу нових джерел енергії та переведення на них транспорту, промисловості й економіки взагалі розглядалися біологами, екологами, економістами та вченими з технічних наук. Питання правового регулювання використання альтернативних джерел енергії лише починають розглядатися вітчизняними вченими. А питання господарсько-правового стимулювання використання альтернативних джерел енергії потребують окремого розгляду.

Ціллю статті є визначення загальних положень державної програми, спрямованої на використання в Україні енергії, отриманої з альтернативних джерел, і формулювання пропозиції застосування засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання - виконавців.

В Україні діють закони – «Про альтернативні види рідкого та газового палива» від 14 січня 2000 року [1] і «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року [2]. У них серед іншого визначаються основні терміни й ознаки альтернативних видів палива, економічний механізм стимулювання у сфері використання альтернативних видів палива або державне управління та

регулювання у сфері альтернативних джерел енергії. Названі закони передбачають певні напрями державного впливу у бік стимулювання розвитку використання альтернативних джерел енергії. Проте конкретних шляхів у розвиток загальних положень цих законів до сьогодні не зроблено.

Зараз відсутні ефективні загальнодержавні програми, спрямовані на використання енергії з альтернативних джерел. А саме використання енергії з альтернативних джерел носить більшою мірою приватний, а не державний характер. Однак в багатьох розвинених країнах вже багато десятиліть здійснюються пошуки способів отримання енергії з альтернативних джерел і виконуються програми, спрямовані на їх масове впровадження. У першу чергу це стосується країн, що не мають власної сировинної бази вуглеводнів – країн Західної Європи та Японії. Хоча й інші країни, розуміючи обмеженість світових природних ресурсів, запроваджують аналогічні програми. Але у першу чергу робляться спроби задовільнити потреби автотранспорту. Причому зробити це планується за рахунок спалювання так званого біопалива чи біобензину. Так, у європейських країнах діють програми, згідно з якими до 2010 року планується перевести на бензин, отриманий шляхом переробки рослин, не менше ніж 5 % від усієї кількості автомобілів. Сировиною для отримання біобензину слугує однорічна озима чи ярова рослина роду *Brassica* родини хрестоцвітних – ріпак (рапс) (латиною – *Brassica napus*) [3, с. 461-462]. Значна частина сировини для європейського рослинного бензину вирощується в Україні. У той же час, у самій Україні лише починається використання біобензину.

Зараз в Україні відсутні програми розвитку використання біопалива. Через це окремі вітчизняні вчені, практики та політики пропонують якнайшвидше розробити й ухвалити такі програми.

На перший погляд використання бензину, виготовленого із рослинної сировини, виглядає екологічно виправданим. Проте більш глибокі розрахунки свідчать зворотнє, адже масовий перехід світової економіки на біопаливо може призвести до екологічної катастрофи та зростання викиду вуглецю в атмосферу. До того ж біопаливо наступні кілька десятиліть стане не заміною нафтового та

газового палива, а додатком до нього. А в умовах зростання населення світу буде не вигідним використовувати ґрунти для вирощування технічних культур. Рапс як і більшість технічних культур ще й швидко виснажує ґрунт. З огляду на викладене можна прогнозувати, що вже за кілька років виготовляти бензин та його аналоги з рослинної сировини буде як мінімум нераціонально, якщо взагалі не буде заборонено.

Тому сьогодні слід переходити до стратегічного прогнозування. В іншому випадку може виникнути ситуація, коли ФРН, Японія, США, Велика Британія та інші країни ще у 2012 році повністю відмовляться від використання біопалива і перейдуть до активної реалізації програм виробництва електричної, теплової та іншої енергії з альтернативних нетрадиційних джерел, а Україна до 2018-2020 років буде продовжувати реалізацію програми переведення виробництва і транспорту на біопаливо.

На нашу думку, запобігти такій ситуації можливо шляхом запровадження більш перспективних програм, ніж ті, що реалізуються в інших країнах. Отже, зараз необхідно розвивати використання таких джерел енергії, які не вичерпуються і мінімально шкодять природі та людині. Такі джерела напряму залежать від сонячного випромінювання (пряме акумулювання енергії сонячних променів), впливу Місяця на світовий океан (використання енергії морських припливів та відливів), земного тяжіння (використання енергії вітру, течії річок) тощо. Крім цього енергетична сировина, отримана з альтернативних джерел, при використанні не повинна вступати в реакцію із киснем з виділенням оксиду вуглецю, як це відбувається при спалюванні вуглеводнів. Раніше найбільш поширеним способом, відмінним від спалювання вуглеводнів, було отримання електричної енергії завдяки використанню сили води. Зараз крім цього способу можна отримувати електричну енергію безпосередньо шляхом акумулювання сонячної енергії у спеціальних сонячних батареях, використання енергії морських припливів та відливів, енергії вітру, морських хвиль та ін. Ця енергія не вичерпається доки будуть існувати Земля, Сонце, Місяць. До того ж при її отриманні та використанні не будуть виділятися в атмосферу оксиди вуглецю.

Зараз в Україні та інших країнах світу вчені й індивідуальні винахідники розробляють та випробовують різноманітні двигуни, що працюють на водні з виділенням кисню; на спирті; на рослинній олії тощо. У провідних з автобудівництва країнах випробовуються автомобілі, що працюють завдяки енергії електричних батарей. На півдні Донецької області вже побудовано станцію для акумулювання енергії вітру, багато підприємств та приватних осіб встановлюють невеликі побутові вітрові електростанції. Однак через значну вартість їх використання у побуті масового поширення не отримало. Великі площі морів потребують більш ефективного використання – будівництва рухомих платформ та суден у відкритому морі, і стаціонарних станцій на шельфі для акумулювання в електричну енергію морських хвиль, вітру, відливів та припливів.

Відсутність достатньої кількості власних вуглеводнів і загроза світові екологічною катастрофою вимагають швидкої розробки та реалізації програм, спрямованих на використання енергії з альтернативних джерел.

Тому необхідно запропонувати основні складові майбутньої загальнодержавної програми використання енергії з альтернативних джерел (далі – Програми):

Мета Програми. Основною метою має стати будівництво значної кількості комплексів із виробництва енергії з альтернативних джерел, переведення певної частини транспортних засобів (автомобілів, потягів, морських і повітряних суден, літаків) на використання енергії, отриманої з альтернативних джерел, доведення до певного відсотка використання енергії з альтернативних джерел у промисловості та побуті. Конкретні кількісні дані можна буде назвати після проведення детальної технічної експертизи положень Програми. Вони напряму будуть залежати від термінів початку і закінчення виконання Програми, від можливостей підприємств-виконавців, від засобів державного стимулювання її виконання та ін.

Рівень Програми, відповідальні та виконавці. Такі програми обов'язково повинні мати загальнодержавний характер. Видається, що відповідати за їх виконання повинні найвищі посадові особи країни. Кабінет Міністрів України як

найвищий орган виконавчої влади повинен організувати роботу профільних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які будуть залучені до виконання таких програм (Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції, Міністерства екології, Міністерства транспорту та зв'язку, Міністерства фінансів, Міністерства промислової політики та ін.), а також координувати діяльність окремих суб'єктів господарювання – безпосередніх виконавців Програми. Крім цього КМУ повинен подавати до Верховної Ради України звіти про хід виконання Програми. Зазвичай це робиться один раз на рік. Однак, на нашу думку, виконання даної Програми повинно мати пріоритет перед виконанням більшості інших програм, а тому і звіт про хід її виконання повинен надаватися не менше двох разів на рік. Президент України як глава держави і її представник у міжнародних відносинах повинен сприяти КМУ в організації та контролі за виконанням, а також гарантувати іноземним інвесторам та виконавцям дотримання зобов'язань державою Україна та стабільність захисту їх прав законодавством.

Строк виконання. Хоча Програма буде довгостроковою, проте повинна реалізовуватися максимально швидко, адже кожен день, місяць, рік зволікання призводитиме до зростання у геометричній прогресії витрат на закупівлю більш дорогих вуглеводнів та витрат на відновлення екологічного балансу після їх використання. Тому реальні строки виконання таких програм залежно від запланованого результату мають бути не тривалішими за 10-25 років. При цьому за 7-15 років вже має бути досягнуто певний результат (розпочато масове виробництво і введення в дію обладнання, необхідного для вироблення і генерування енергії з альтернативних джерел, переведення певної частини підприємств, автотранспорту, об'єктів побутової сфери на використання альтернативних джерел енергії тощо).

Етапи виконання. Виконання Програми необхідно розбити на етапи. Як вбачається, на першому етапі (1-3 роки) буде проводитися робота з удосконалення існуючих способів отримання енергії з альтернативних джерел та необхідного для цього обладнання, з оцінки вартості встановлення й експлуатації обладнання,

економічного та екологічного ефекту від цього тощо. На даному етапі робота здійснюватиметься науковими та дослідними установами, конструкторськими бюро і відповідними відділами підприємств, установ та організацій. Другий етап, як нам вбачається, буде більш тривалим (4-7 років) і матиме на меті виготовлення, монтаж (будівництво, встановлення) обладнання, необхідного для виробництва, зберігання, а по можливості і масового використання енергії з альтернативних джерел. На даному етапі основними виконавцями будуть підприємства та їх об'єднання, які виготовлятимуть та встановлюватимуть (будуватимуть, монтуватимуть) необхідне обладнання. Третій етап буде ще тривалішим (5-15 років). Підсумком виконання заходів на цьому етапі, на нашу думку, буде переведення певної частини автомобільного транспорту на використання енергії з альтернативних джерел, утворення необхідної для цього інфраструктури (зарядних станцій, станцій спеціалізованого технічного огляду тощо), проведення додаткових навчань та інструктажів водіїв і працівників ДАІ; переведення на використання енергії з альтернативних джерел значної частини промисловості (тут частка буде меншою через необхідність виконання більшої кількості робіт з переобладнання виробничого процесу і через більш високу капіталізацію процесу).

Джерела фінансування. Реалізація Програми потребуватиме фінансових коштів. Значну частку з них мають виділяти державний та місцеві бюджети. Однак без позабюджетних коштів виконання Програми не буде максимально ефективним. Тому треба залучати кошти громадян, суспільних організацій, суб'єктів господарювання, а також міжнародних фінансових організацій. Для цього у Програмі необхідно передбачити можливості стимулювання її виконавців та кредиторів.

Засоби регулюючого впливу держави на суб'єктів господарювання, спрямовані на досягнення мети Програми. Для успішної реалізації складної і довгострокової зальнодержавної Програми необхідно задіяти весь комплекс імперативних і диспозитивних засобів регулювання господарських правовідносин.

Ці основні засоби регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання названо у статті 12 Господарського кодексу України:

- державне замовлення;
- ліцензування, патентування і квотування;
- сертифікація та стандартизація;
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [4].

Державне замовлення. Ще на першому етапі реалізації Програми держава повинна провести конкурс серед промислових підприємств та їх об'єднань – потенційних виконавців в якості виробників (будівників, монтажників) обладнання. Підсумками такого конкурсу буде укладення державного контракту з підприємствами, що відповідають умовам, визначеним перед початком конкурсу.

Ліцензування, патентування і квотування. Зараз держава застосовує ліцензування кількох десятків видів господарської діяльності. Серед них згідно зі статтею 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 року ліцензуванню підлягає значна кількість видів господарської діяльності, пов'язаних із виробництвом та використанням енергії [5]. Держава може змінювати ліцензійні вимоги. Зокрема, може вимагати встановлення певного обладнання на автомобілях, повітряних, морських та річкових суднах та ін. Також за аналогією з деякими іншими товарами, держава може дозволити торгівлю без отримання патента електричними автомобілями вітчизняного виробництва, обладнанням, призначеним для використання приватними особами та підприємствами для виробництва електричної енергії з альтернативних джерел. Держава може застосувати квоти на ввезення з-за кордону автомобілів, що мають двигуни внутрішнього згоряння і працюють за рахунок горіння вуглеводнів.

Сертифікація та стандартизація, застосування нормативів і лімітів. Після переведення певної кількості автомобілів на використання електричної енергії;

виробництва і споживання певною кількістю підприємств, установ та організацій енергії з альтернативних джерел держава може посилити вимоги технічних регламентів, загальнодержавних та галузевих стандартів до підприємств, що працюють з використанням енергоносіїв, вироблених на основі вуглеводнів.

Регулювання цін і тарифів. Згідно з діючим законодавством в Україні діють вільні ціни і тарифи, державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи. Останні визначаються державою. У випадку з енергоносіями, ринок яких є і буде монополізованим, обов'язково застосовуються і будуть застосовуватися державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи. В залежності від можливостей і державних потреб вони можуть підвищуватися чи знижуватися. У тому числі ціни і тарифи на енергію, отриману традиційним шляхом і внаслідок використання енергії з альтернативних джерел можуть і повинні відрізнятися.

Надання інвестиційних, податкових та інших пільг. Завдяки впливу на економічний інтерес учасників господарських правовідносин вони будуть об'єктивно зацікавлені у виконанні державної Програми. Шляхом внесення доповнень до законів України, що регулюють особливості оподаткування суб'єктів господарювання різними податками, можна зацікавити їх виготовляти обладнання, необхідне для виробництва енергії з альтернативних джерел, а також переналадити обладнання з метою використання такої енергії. Так само держава може надавати пільги усім інвесторам – вітчизняним та іноземним; фізичним особам, суспільним організаціям, суб'єктам господарювання та іншим державам, які здійснюють інвестиції у виробництво в Україні енергії з альтернативних джерел.

Надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій. У статті 16 Господарського кодексу України зазначено, що держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів, на імпорتنі закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або

екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом [4]. Керуючись цією нормою держава зможе надавати названі види підтримки суб'єктам господарювання, що виконуючи соціальні завдання, використовують енергію з альтернативних джерел.

На основі викладеного можна зробити висновок про необхідність розроблення загальнодержавної Програми розвитку використання альтернативних джерел енергії. Завдяки вірному розставленню акцентів на необхідність виробництва енергії із невичерпуваних та відносно більш екологічно чистих джерел і швидкій реалізації Програми вітчизняна економіка зможе підвищити основні показники. Зараз в Україні є необхідний для реалізації Програми науковий і виробничий потенціал. Сприяє цьому і наявність загального законодавства, відповідно до якого нами пропонується попередня структура Програми. Зараз нагальним завданням досліджень буде докладне пророблення усіх її положень і вироблення пропозицій із вдосконалення спеціального законодавства.

Література:

1. Про альтернативні види рідкого та газового палива: Закон України від 14 січня 2000 року № 1391-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 94.
2. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 року № 555-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 24. – Ст. 155.
3. Большая Советская Энциклопедия: (В 30 томах) / Гл. ред. А.М. Прохоров. – Изд. 3-е. – М.: Сов. Энцикл., 1975. – Т. 21: Проба-Ременсы. – 639 с.
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
5. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 року № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.